

ALEXANDR SUCHOVO-KOBYLIN

TARELKINOVA SMRT

Nikde žádný lidi... všude samí démoni...

199

komorní scéna aréna

ALEXANDR SUCHOVO-KOBYLIN

TARELKINOVA SMRT

Komedie-žert o třech dějstvích

Překlad: Alena Morávková

Režie: Ivan Krejčí

Scéna: Milan David

Kostýmy: Jana Hauskrechtová

Hudba: Adam Parma

Dramaturgie: Tomáš Vůjtek

Inspice: Vojtěch Orenič

Náповěda: Kamila Holaňová

OSOBY A OBSAZENÍ

Maxim Kuzmič Varravin

alias Kapitán Polutatarinov Albert Čuba

Kandid Kastorovič Tarelkin

alias Síla Silič Kopylov Josef Kaluža

Antioch Jepidíforovič Och

Marek Cisoovský

Ivan Antonovič Rasplujev René Šmotek

Čibisov Dušan Škubal

Ibisov Michal Moučka

Omega Vladislav Georgiev

Čtvrtý úředník Štěpán Kaminský j. h.

Pátý úředník Michal Čapka

Kupec Papoušek Michal Moučka

Statkář Chvástalov Dušan Škubal

Křesťan Křesťanovič

Unmeglichkeit Vladislav Georgiev

Ludmila Spiridonovna

Brandachlystová Alena Sasínová-Polarczyk

Mavruša Zuzana Truplová

Pachomov Michal Čapka

Kačala Martin Huser j. h.

Šatala Michael Kolář j. h.

Vánička Štěpán Kaminský j. h.

První věřitel Dušan Škubal

Druhý věřitel Vladislav Georgiev

Třetí věřitel Michal Čapka

Čtvrtý věřitel Michal Moučka

Pátý věřitel Štěpán Kaminský j. h.

Děti Brandachlystové

Michal Čapka

Štěpán Kaminský j. h.

Vladislav Georgiev

Michal Moučka

Dušan Škubal

PŘEDMLUVA SUCHOVO-KOBYLINA ke knižnímu vydání Tarelkinovy smrti

Myslím, že každý nezaujatý mně přizná, že osud mých dvou her mě nemohl svést k další činnosti pro divadlo. Události provázející jejich objevení, zapůsobily na mne nejvyšší měrou a mnohé z toho, co bylo již à la prima načrtnuto, zašlo tak v zárodku.

Moje činnost přešla v jiné, vyšší sféry, kde, jako ve vrchních vrstvách atmosféry, je víc ticha a svobody, tak blahodárných Duchů.

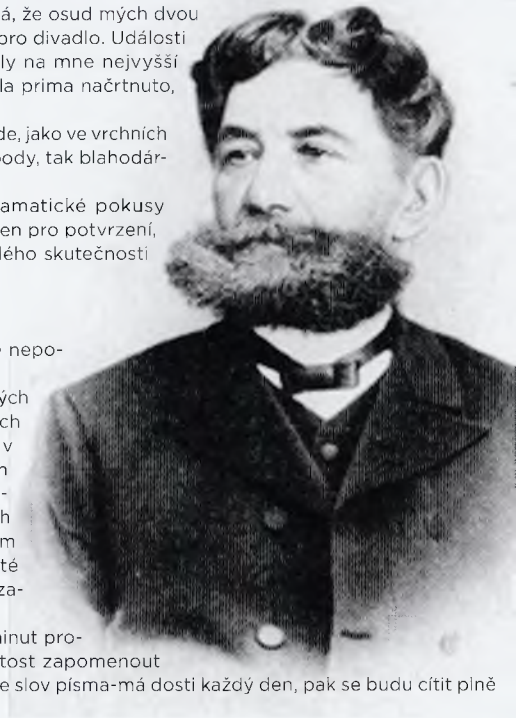
Ovšem, když už jsem vyslal své dramatické pokusy do světa, přece jen se mi chtělo, ba i jen pro potvrzení, dodělati je do třetice, do čísla tak milého skutečnosti i dialektice;

Němci říkají: Einmal ist keinmal,
Dreimal ist einmal.

My Rusové, říkáme: Bez Svaté Trojice nepostavíš světnice.

Sebrav několik, dávno již mnou sepsaných scén, marně odpočívajících, majících za motiv poslední monolog Tarelkinův v dramatu „Proces“, s těžkým srdcem spojil jsem je, jak se říká, živou nití, pojal jsem ji jako „žert“ o třech dějstvích a odevzdávám je obecenstvu v takovém polohotovém tvaru nikoliv bez určité smělosti, prose pouze, aby se k nim zachovalo shovívavě.

Poskytnou-li mu scény tyto několik minut prostého, veselého smíchu, a tím příležitost zapomenout na chvílku toho trápení, na němž-podle slov písma-má dosti každý den, pak se budu cítit plně uspokojeným.

Dne 31. října 1868, Kobylinka.

Premiéra | sobota 2. dubna 2011 | 18.30 hodin

Alexandr Vasiljevič Suchovo-Kobylin

se narodil 17. (29.) září 1817 v Moskvě jako potomek zámožného a starobylého rodu (zemřel 11. (24.) března 1903 ve své vile v Beaulieu). V letech 1834–1838 studoval matematiku a fyziku na moskevské univerzitě a jako premiant získal zlatou medaili. Další dva roky strávil studiem filozofie (v tomto smyslu byl pro něj stěžejní zvláště pobyt na univerzitě v Heidelbergu) a stal se celoživotním obdivovatelem Hegelova díla, které se snažil přeložit do ruštiny a dále rozvíjet (rukopis shořel při požáru jeho venkovského sídla). Tento bohatý a vzdělaný šlechtic, který plyně hovořil francouzsky a ovládal pařížské mravy (i tady nějakou dobu studoval) byl ovšem velmi krutým pánem, před kterým se jeho čeleď třásla hrůzou, a příliš sympatií pro svou arogantní povahu nebudil ani v šlechtických salónech. Svým šarmem ovšem dokázal okouzlit ženskou část společnosti, a to se mu nakonec stalo osudným.

V roce 1850 byl obviněn z vraždy své francouzské milenkyně a od tohoto podezření se nikdy zcela neočistil, což ho vyloučilo z řad ruské vyšší společnosti, kam svým půvo-

dem patřil. Soudní řízení se táhlo sedm let a paradoxně iniciovalo jeho literární činnost, v níž se projevil jako velmi břitký kritik tehdejších společenských poměrů. Vznikla tak dramatická trilogie, která z něj učinila dodnes hraného klasika ruského divadla (v roce 1902 byl zvolen čestným členem Akademie věd za krásnou literaturu). Tvoří ji komedie Svatba Krečinského (1854), drama Proces (1861) a komedie-žert Tarelkinova smrt (1869 - ve všech případech jde o rok, kdy byla hra napsána). Takto zároveň hry vymezil sám autor, ve skutečnosti ale jde o mnohem pestřejší směsici žánrů. Svatba Krečinského nezapře svůj formální vzor ve francouzské salónní komedii (vychytralý podvodník ukradne šperk vdavekchtivé statkářské dcerce), další dvě hry jsou však již inspirovány trpkými životními zkušenostmi autora se zkorumpovanou justicí (Suchovo-Kobylin si byl velmi dobře vědom toho, že jen svým penězům vděčí za to, že neskončil na Sibiři). V tragikomedii Proces sledujeme další osudy statkáře Muromského, kterého úplatní úředníci doslova uštvou k smrti, přičemž zámlou je jim absurdní podezření ze spoluúčasti jeho dcery na krádeži vlastního šperku. V temně laděné grotesce Tarelkinova smrt se pak tyto úředníci utkají mezi sebou a odhalí tak prohnitost celého systému. Svatba Krečinského byla uvedena v mos-

kevském Malém divadle již v roce 1855 a dodnes je nejhranějším ze všech tří titulů. Proces byl uveden až dvacet let po napsání pod cenzurou změněným názvem Byvalé časy a Tarelkinova smrt až v roce 1900, a i to jen ve značně pozměněné verzi pod titulem Rasplujevovy veselé dny. Jako trilogii poprvé všechny tři hry uvedl v roce 1917 V. E. Mejerchold, který tak naplnil autorův záměr. Už v roce 1869 totiž Suchovo-Kobylin vydal tiskem všechny tři hry pod společným názvem Obrazy minulosti (titul byl samozřejmě ústupkem tehdejší cenzuře) a dal tak najevo, že je chápe jako trilogii. Kritika sice zprvu namítala, že provázanost her je pouze vnější a je založena jen na útržkovitě kontinuitě osudů několika postav, ale autorský záměr nakonec zvítězil. Česky vyšla trilogie poprvé v roce 1949 v překladu a úpravě Bohumila Mathesia. V úvodní studii Mathesius přiblížil českému čtenáři okolnosti Suchovo-Kobylinova procesu a jeho důsledky pro další život autora.

Aféra, která zasáhla hluboko do jeho života a poznamenala ostře jeho tvorbu, byla taková: navečer devátého listopadu 1850 bylo nalezeno v Moskvě u Presněnského hřbitova, zmrzlé tělo mladé elegantní ženy v modrém kožíchu. Měla rusé vlasy a pod

nimi ránu v hlavě. Měla proříznuté hrdlo a tepny na skráních, měla přerážená tři žebra, rány na levé ruce a napuchlou modřinu kolem levého oka. Zjistili, že je to Francouzka Louise Simon-Demanche; zjistili, že žila po osm let se známým bohatcem a donjuanem Alexandrem Vasiljevičem Suchovo-Kobylinem. Zjistili, že Suchovo-Kobylin se chtěl dlouholeté milenkyně zbavit, a naléhal, aby se vrátila do své vlasti. A nalezi v saloně bytu Suchovo-Kobylina, v křídle domu na Strastném bulváru, krvavě skvrny.

Nastal dlouhý, sedmiletý proces, z něhož zaznamenáváme nejdůležitější body: Louise Simon-Demancheová byla zavražděna, jak později zjištěno, sedmého listopadu 1850, devátého byla nalezena mrtvo u valu Vagankovského hřbitova; sedmnáctého Suchovo-Kobylin zatčen, ale už dvacátého téhož měsíce propuštěn z vazby; v září příštího roku moskevský Dvorní soud, vyšetřiv případ, osvobozuje z podezření Suchovo-Kobylina a odsuzuje jeho nevolníky podezřelé ze zločinu k veřejnému potrestání pruty, oceňování zločineckým cejchem a trestu kázně na 15-20 let; pro různost mínění na soudu proces revidován moskevským trestním soudem, ale rozsudek změněn jen nepatrně; v roce padesátém třetím nařizena Státní radou nová revize

procesu a nové vyšetřování pro nezákonné činy předešlých vyšetřovatelů; v únoru příštího roku zahajuje nová vyšetřující komise svou činnost; v dubnu uvalena na Suchovo-Kobyliina nová vazba od poloviny máje do počátku listopadu, autor v ní pracuje na Svatbě Krečinského; v padesátém šestém roce - rok po premiéře Svatby - přijíždí 12. máje ministr spravedlnosti hrabě Panin do hytu Suchovo-Kobyliina se zprávou, že dostal od církve výrok, který proces ukončí; v říjnu příštího roku Státní rada osvobozuje nevinníky Suchovo-Kobyliina a jeho samého odsuzuje - k církevnímu pokání za milostré pletky v úmyslné církvi; v únoru příštího roku, padesátého osmého, dostává Suchovo-Kobyliin zprávu, církvi a bývá potom zřízdi do ciziny, tedy osvobodí; v únoru příštího roku osvobozen Suchovo-Kobyliin a zůstává jen mrtvola mladé Francouzky, která už sedmý rok na moskevském hřbitově, církvi pokání pro úmyslné pletky, výčitky svědomí a obrovská chobotnice policejního a soudního systému padesátých let chlemtající všemi chapadly tučné sousto takového procesu.

Avšak Mathesius není první, kdo seznamuje českého čtenáře s tragickými životními peripetemi ruského dramatika; v Ottově

slovníku naučném se o Suchovo-Kobylinovi dočteme také, ale hodnocení soudní aféry je zcela rozdílné. Dodejme jen, že ani hodnocení dramatikova díla neodpovídá dnešním kritickým soudům.

Hlavní jeho práce, která rázem proslavila jméno autorovo, komedie Svad'ba Krečinskago, objevila se na počátku let 50tých XIX. stol. Popud k ní dán byl okolnostmi vnějšími **S.-K.** za své' v htu v Paříži seznámil se s jakousi Francouzku, která později byla zavražděna. Známost ta stala se mišněm rusk. státního soudního policejního a soudního úřady ze ziskuchtivosti zmocnily se zcela nevinného **S.-K.** jenž strávil delší dobu v ve vyšetřovací vězení, až po velikých obětích propuštěn na svobodu. Z dlouhé chvíle zpracoval v záhlří běžnou tehdy v Moskvě anekdotu o proslulém šejdín, jenž vylákal u pokoutního finančníka velkou částku na padělaný skvost. Suchovskaja anekdotu poskytl autorovi základu pro kreštině-koliká životních zdraňivých typů (Krečinskij, Rasstajiev), zachycených ku podivu stručně a plně. Takže jenom tam, kde mluví o **S.-K.** po bok Gribojedova a jiných, se vyskytne jméno rusk. říše, jenž byl na světlo uveden v htu r. 1855 k benefici Šumského a stala se ihned ozdobou rusk. repertoaru. Další jeho komedie Dělo a Smert' Tarekina jsou vlastně po-

kračováním prvnější, ale mají již význam mnohem podřízenější. Roztrpčen ja na své zjištěné soudce a jejich nespravedlivost. **S.-K.** napsal zlý a trefný pamflet na soudnictví, zdrcující a ponurý obraz minulosti (Dělo). V poslední komedii (Smert' Tarelkina) **S.-K.** udeřil na veselejší strunu, ale práce jeho trpí strojeností a nepravděpodobností, která ostatně tu a tam proráží i v komediích prvnějších. Celá trilogie byla vydána s názvem *Kartiny prošlago* (Moskva, 1869). **S.-K.** bývá zván „autorem jediného díla“, podobně jako Gribojedov nebo Čaadajev, jenž svými „Filosofickými listy“ zaujal přední místo v dějinách rus. společnosti. Podobně **S.-K.** svojí nahodilou komedií bezděčně postavil se do prvních řad rus. spisovatelů a sama akademie nabídla mu čestné členství tímž časem jako hr. L. N. Tolstému.

Dramatikovu nevinu také dokládali sovětská badatelé na základě rozboru archivních dokumentů. Autor podezřelý ze zločinu, nebo snad dokonce usvědčený vrah byl pro sovětskou literární vědu nevrativnějším soustem. Mathesius však v této kombinaci viděl vděčné literární konotace a v Suchovo-Kobylinovi pak kajícího se hříšníka.

Mimo dílo, které je ovšem svědkem průkazným a rozhodným, víme toho jen málo, co

by se vztahovalo k druhé polovině tohoto „Zločinu a trestu“: ukládal si vykupitelské a církevní tresty, putoval často pěšky k dalekému hrobu své oběti, vzpomínal na ni něžně a laskavě ve svém deníku a jedinou dceru z pozdějšího manželství nazval jejím jménem, Louísou.

Vraťme se ale k dlu samotnému. Bylo již naznačeno, že jednotlivé hry mohou stát samostatně a také tak bývají uváděny (poprvé u nás uvedlo trilogii vcelku Mahenovo divadlo v roce 1965 - nevýhodou takového přístupu je délka představení, která se blíží ke čtyřem hodinám). V Tarelkinově smrti se charaktery postav dostatečně projeví během samotné hry, přesto není bez zajímavosti podívat se, jak je autor profiloval v předešlých dílech trilogie. Ve Svatbě Krečinského se poprvé setkáváme s Ivanem Antonovičem Rasplujevem, který je charakterizován jako „malý, ale sporný mužíček kolem padesátky“. Tento falešný karetní hráč a všeho schopný podvodník vnímá své nízké sociální postavení jako životní křivdu.

Božinku! Jsou lidé, že se narodí k štěstí, blahobytu, ke všem příjnostem tohoto světa a žijí, možno říci, jak prase v žitě. A narodí se taková kůže nešťastná a bub-

nují na ni od rána do pozdního večera! Jak tuhle vidíte. (Postaví se před publikem.) Narodil jsem se takový hubeňoučký, takový slabounký, takový chudinký...ejnu, ejnu, ani žít se člověku nechtělo!

Byť nepatří k nejbystřejším, přece jen pochopil, že klíčem ke štěstí jsou peníze, ke kterým má skutečně procítěný vztah. *Tady jsou, tady jsou, miláňkové. Laštovičky, kuřátka! Tady jsou moje hromádky pestře, barevné, malované...jedna, druhá, třetí, čtvrt...čtvr...čtvr...cha, cha,cha, chi, chi, chi, Panebože na nebi! Co bych neudělal, čeho bych se nedopustil, abych se dočkal takového blahobytu!*

A také ví, jak by se jeho život změnil, kdyby přišel k penězům..

Všechno dělají peníze: nemáš peníze, jsi šupák a běhej a starej se; kdyby byly peníze, běhali by za mne jiní a já bych jen poroučel a nadával.

V Procesu Suchovo-Kobylin uvádí na scénu Varravina s Tarelkinem. Jejich charakteristika není v žádném případě lichotivá.

Maxim Kuzmič Varravin
Vedoucí síla práce a pracovní kolečko lhostejno kterého úřadu, skutečný státní rada, vyznamenaný hvězdou. Příroda ho při na-

rození obdařila prasečím rypákem. Osud ho vykrmil žitným chlebem; to ostatní si přivydělal.

Tarelkin

Rada sborového soudu, povaha podobná Varravinovi. Figura trochu namožená a mnoha vodami promytá. Kolem čtyřicítky. Nosí paruku, ale pod nejhlubším tajemstvím; a pohyby jeho čelistí poskytují důvod k podezření, že některé jeho zuby, ne-li celý chrop, jsou falešné.

Tarelkin má od počátku problém s věřiteli a nijak se s tím před publikem netají.

Utahali mě tihle věřitelé; celý život mi otrávil; doma ani chvílky klidu; venku-kdepak, ještě míň! Takhle jsem se musel zařídit... (zvedá límeč) říkám tomu pancíř... a odtud vykukuju jako ze zálohy... (vykoukne). Tak ať někdo uváží, jak se v takové záloze žije! (Shrne límeč, sejme pancíř a vzdychá.) Och,och,och! (Odejde do předsíně.)

A když je nejhůř, požádá o pomoc i samotného Varravina.

Tarelkin

Bud'te milosrdný, vyplat'te mě z toho aspoň jednou; nemučte mě, proboha! Nevím už kudy kam, život se mi stal číší hořkosti; vždyť mě už po ulicích štvou jako zajíce... Varravin Kdo vás štve?

Tarelkin Kdo?-Věřitelé. Nedovedete si představit, jsem zadlužen po krk, i domovníkovi, i tomu jsem dlužen. Jak vystrčím nos na ulici-první, koho uvidím-prrsk mi do očí-kdo?-Věřitel. Skočím, kam mě nohy nesou: když do uličky, tak do uličky, když krám, tak krám-jednou vrazím i do kořalny; vždyť je to hrozné, prosím, já se kompromituju! A ten můj křeččí, ke všemu Němec, ten se dočista vztek! Moje kuchařka, tuhle vtrhl ke mně násilím. Slyším-jak dveře praskají, mám tam takové velké zrcadlo-no, co dělat, zalez jsem za zrcadlo, skrčím se a sedím... A rovnou do obličej!

Varravin takovéto problémy nemá. Díky své pracovitosti získal tak vysoké postavení, že už z něj žádný věřitel nedosáhne. O svých podřizenech má ale nevalné mínění. A o něžní úřednici z Světlé ještě vyzáblil a nemocní vrže to v nich skřípe kašle-nišní jsou celí prospákování. Když mu mluví stiskne, jako bys sáhl na mokrý hadr. Tuj, hehe, to když za násich dob podal Anton Trofimov člověka naacko, byla slyšel ar-uděcky zpívat. Foda, stiskne, člověk by jen stěkal. A maked dovedl-ne jako vy: vstane ve čtyři, plivne si do dlani a ke stolu a mas-tiče masť jako hůk. Nikoho se nebojí, neslychané a nevítané věci nrovat-ě!-vsak zanechal jměníčko, na ostrově dům jako

palác, a co movitostí, a co movitostí. A co vy? Bílé ručičky, fajnové rukavičky, vytloukat divadla, žvanit, kecat-a peníze aby vám do kapes lezly samy... Ne, ne, brachu, bez práce nepolezou. Co si to nevymyslí: vy jste mně, povídá, úřad dali, ale majetek, povídá, nedali.

Varravin totiž ví, že v životě nic není zadarmo a k tomuto poznání byl přiveden vskutku tvrdou výchovou. Majetek?! A co myslíte: já ho dostal zadarmo tenhle ten majetek co? Já si ho dohýl vlastním potem a krví. Byl jsem holý jako prut, když mě k sobě vzal Anton Trofimovč Křečka měl mě, udušil mě ne-ě. Pámětiš přiču onq, isu žynil jsem co-ě. Čiší hor-kostí z jeř t rukou všech, a jsem snašel, přiču jsem se nestít, v t kroví jsem ži-ymka mu nar pával, přiču jak běhal, tak! Když mi pověsil na krk tač svatě kupy, ze se mu tousem dostal, musí jsem mu dávat procenta, jen po tobě mrknul očima-a ty ani nepípneš.

...taky moc dobře ví, iak to na světě chodí, když už v tom jeden umí a douhá. Kdyby to dopadlo nejhůř, kdyby na mě neř hali podězřením, coa tomě, já už nechal na leckom, podezření-a všichni jsou živi a zdraví, ještě mě, a křeččí dává, pozdra-

vovat; svůj život si pěkně dožívají na svých statcích a umírají jako dobří křesťané, v kruhu rodinném a smíření s Bohem... Nu což, odjedu i já na ten svůj stateček... patřil kdysi knížeti... Postavím tam cukrovar-budu statkář, vážený člověk... Pravda, úřednická hodnost to není-ale vážená osoba je to přec, vážená osoba!

Tarelkin do takových výšin ještě nevystoupal, pouze o nich sní.

...Snil jsem kdysi v mládí, že se projedu po petěrburské promenádě ve vlastním krásném kočáru: snil jsem-když jsem dozrál-že si seženu nějaký úřad a významení. Že se narazím u prvního kupcovou, stráke-tou, tušou, že by ji dva neobráni, snil jsem, že jejím vepřovým sádlem ospalým zaliju rány a příkoří světlu života-úřednického. Snil jsem, že si nějaký ten mizerný gros oleju pro nejhůřší čas-ale ne, ne, ne! povídá osud proč mě ty osude tižíš na dřeze jako pro živého? sa? Proč kolem mne sypeš sladkosti a dobroty, a mě moudrý uladím a uladím? Proč před mým noseim strkáš do cizí kapsy peníze, svůst, dovedství? Bůh trojelet osudě, ne sa ze jež u mpuha svéte sůrav dlností, ne! soucitu, silný úřtí slabého, syťy vyžít a hladovéhoho, iohatý niupuje chuděho! Vzal bych tě, pro radost světe, a zapálil s jert-noho korice na druhý a navěki bych na sebe

svůj úřednický mundur a prošel bych se po tvém spáleníšti: tady máš, světe, tady máš, cos potřeboval, čertovský, zlotřilý, zatracený světe! (Vyhrne límeček burnusu, zapne se a odejde, mávaje hůlkou.)*

A právě na tento závěrečný monolog z dramatu Proces navazuje svými úvahami v úvodní scéně Tarelkinovy smrti.

* Překlad Bohumil Mathesius

aréna 91609 komorní scéna

28. října 2, 701 85 Moravská Ostrava • www.divadloarena.cz

e-mail: info@divadloarena.cz, jsmetuprovas@divadloarena.cz

Prodej vstupenek v pokladně KSA: po - pá 10.00 - 12.00 hod. • 13.00 - 18.30 hod.

so - ne - svátky (pouze v den představení): 17.30 - 18.30 hod.

ZMĚNA PROGRAMU VYHAZENÁ

PROSÍME CHOĎTE VČAS, po zahájení představení není možný přístup do hlediště.

Nositel autorských práv k dílu zastupuje DILIA, divadelní, literární,
audiovizuální agentura, Krátkého 1, Praha 9.

Autor fotografie na titulní straně je Roman Polášek.

Divadelní inscenace realizujeme za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky.

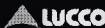
Činnost Komorní scény Aréna, příspěvkové organizace statutárního města Ostrava,
je financována z rozpočtu města Ostravy.

OSTRAVA!!!

SKUPINA ČEZ

LANDERSON
ADVERTISING

program

www.divadloarena.cz